

Kaj Sköldberg

Althusserianism eller marxism

Denna artikeln är ett svar på Göran Therborns tidigare bemötande av några mot Althusser-skolan kritiska inlägg i *HfKS*. Sköldbergs tes är att "althusserianismen" på avgörande punkter är oförenlig med Marx' och Engels' uppfattningar. De exempel han tar upp är: teorin om statens relativa autonomi, frågan om logikens förhållande till politik och dialektik, problemet med kunskapsprocessens karaktär resp. kunskapens utgångspunkt, samt förhållandet mellan vetenskap och ideologi. Slutligen diskuteras också strukturalismens svårigheter med att förklara uppkomsten av nya system.

Göran Therborns artikel i *HfKS* nr 8/1972, [Louis Althusser – marxist-leninistisk filosof](#), ger anledning till några kommentarer.

I allmänhet har man menat att artikeln var så dålig att den inte förtjänade att bemötas, eftersom den i stort sett bara innehöll en rad obevisade påståenden cementerade med "arga ord". Men jag anser att en artikelförfattare inte bör få komma undan bemötande genom att skriva så svagt som möjligt. Therborn tar ändå upp viktiga och centrala frågor i sin artikel. Om det kan ge upphov till en rationell diskussion så har en dålig sak förvandlats till en bra. Dessutom räcker det inte med att bara rycka på axlarna åt de dåliga skribenterna. Så länge de fungerar som auktoriteter måste de kritiseras, till dess deras auktoritet raserats. Och den bästa kritiken av detta slags artiklar måste vara att argumentera i sak. Therborns obevisade påståenden kommer sålunda att visas inte bara sakna belägg utan också vara direkt felaktiga. I ett läge när det lite varstans på vänsterhåll finns tendenser att gräva ner sig i sina låsta positioner och sekteristiskt frukta en förnuftig kritik och debatt finner jag det dubbelt angeläget att föra fram uppfattningen om den sakligt grundade diskussionens — gärna polemikens — värde.

Men min artikel innehåller inte bara ett svar till Therborn, utan också och framför allt en kritisk granskning av centrala teser i althusserskolans teori (i artikeln representerad av Althusser, Poulantzas och Therborn), och deras förhållande till marxismen. Jag har alltså tagit Therborns artikel till utgångspunkt för en principiellt hållen diskussion om den althusserska teorins marxistiska halt. Det föreföll mig också viktigare än att bara replikera Therborn. De althusserska anspråken på att fullfölja en marxistisk tradition kommer sålunda att tas upp till prövning; althusserianernas idéer kom mer att konfronteras med Marx och Engels.

Jag börjar med att i första avsnittet diskutera frågan om den *politiska teoribildningen*. Först granskas Therborns tes om *radikal åtskillnad mellan logisk analys och politisk teori*, sedan går vi in på *den dialektiska materialismen och dess status som vetenskaplig metod*, något som kontrasteras mot den althusserska uppfattningen, och till sist kritiseras Therborns och Poulantzas' uppfattning om *statens förhållande till klasserna* utifrån Marx' och Engels' perspektiv. — I *andra* avsnittet tas frågan om *filosofi, logik och marxism* upp, varvid vi även kommer in på en diskussion om *ideologiernas roll i olika samhällen*. — *Tredje* avsnittet kritiserar Althusser's uppfattning att *kunskapsprocessen inte* utgår från verkligheten, och visar med obestridliga citat från Marx att denne var av motsatt uppfattning. Althusser's (och Therborns) misstag i detta sammanhang visas bestå i en sammanblandning mellan två olika frågor: frågan om kunskapens utgångspunkt och frågan om kunskapen som process från abstrakt till konkret. Dessutom analyseras och vederläggs här Althusser's *koherenskriterium för sanningen*. — *Fjärde* avsnittet vederlägger Althusser's positivistiska tes om en absolut *dikotomi vetenskap/värderingar*, varvid

referens till Marx' citerade uppfattning görs. Här avvisas *både* det positivistiska och det kunskaps sociologiska synsättet till förmån för ett *marxistiskt* betraktelsesätt. I en längre *digressiv not* diskuteras också althusserianismens oförmåga att (som emergensteori) förklara uppkomsten av nya system. Detta konfronteras med Marx' och Engels' citerade ståndpunkter (som framstår som diametralt motsatta), och kritiserar utifrån ett *dialektiskt* perspektiv. — Något som vi däremot inte kommer att gå närmare in på här är Therborns sårade känslor, språkliga missförstånd¹ och andra privatsaker.

Statsmakten och klasserna

”Sköldberg är för sin del inte intresserad av politisk teori utan av 'den logiska hållbarheten hos de undersökta begreppen'.

Ingen filosofisk diskussion är ideologiskt oskyldig, inte heller den som är en produkt av borgerliga filosofiseminarier. Sköldbergs logiska kritik av Poulantzas visar sig bl.a. komma fram till idén att staten skild från klasserna skulle utöva makt och att detta skulle vara förenligt med marxismen! Det är ju en grundsats i marxismen att staten inte är något höjt över klasserna (frågan om dess relativa självständighet är en annan sak), att statsmakten är något som innehåller av en eller flera härskande klasser för att säkra dess herravälde över andra klasser, att i kampen om statsmakten koncentreras kampen mellan klasserna. Om Sköldbergs kritik kan sägas bli 'ett teoretiskt vapen' för någonting, så inte är det för den socialistiska arbetarrörelsen.”

(Therborn s. 49)

¹ De språkfrågor som ställt till problem för Therborn var:

a) I min artikel ”Poulantzas politiska teori” (*HfKS* nr 4/1972) hade jag påpekat att Poulantzas' distinktion mellan ”*le politique*”=”staten” och ”*la politique*”=”den politiska praktiken” var ”en språklig innovation som visar sig leda till svårartad begreppsförvirring”. Härtill gör Therborn kommentaren: ”I den politiska teori som skrivs på engelska är distinktionen mellan 'polity' (den politiska strukturen eller de politiska institutionerna) och 'politics' gammal och väl etablerad, t.o.m. respektabel.” (Therborn 1972 s. 48.) Men jag hade faktiskt avsett Poulantzas' distinktion på *franska*, eftersom han ju skriver på det språket (inte på engelska). Begrepp som ”polity” och politics” är emelenda för varje ettbetygsstuderande i samhällsvetenskapliga ämnen, varför Therborn knappast gjort någon större upptäckt där. Genom denna illa valda *språkliga* — alltså inte *begreppsliga* — innovation, där endast den bestämda artikeln åtskiljer begreppen, uppstår en absolut förvirring mellan olika ”politik”-begrepp hos Poulantzas, något som också beläggs med flera citat i den nämnda artikeln s. 41 f. Eftersom de är så utförliga att det inte finns plats att upprepa dem här, uppmanas läsaren att jämföra och kontrollera i *HfKS* nr 4 1972. Inför de obehagliga fakta som där redovisas föredrar Therborn dels att passera beläggen med tystnad, dels att börja tala om olika distinktioner *på engelska*. Goddag yxskaft!

b) I min artikel (a a s. 56) hade jag motiverat översättningen av Poulantzas' ”facteur du cohésion” med ”kohesionsfaktor” i stf. ”sammanhållningsfaktor” med nödvändigheten att överföra originalets ”mekanistiska konnotationer” till svenska språket. Detta föranleder nu Therborn till ilsket skummande: ”Att vädja till germanska språkfördomar . . . Nu skriver ju Poulantzas på franska, och om kohesionsfaktor är en för Sköldbergs syften lämpligt dålig översättning, så är det ingenting mot hur 'sammanhållningsfaktor' skulle se ut i en fransk text. (På franska säger man ju cohkion för det germanskt svenska sammanhållning.)” (Therborn 1972 s. 48)

Som varje person även med rent embryonala språkkunskaper, och i avsaknad av germanska språkfördomar, känner till, händer det ofta att ett ord på svenska kan ha flera motsvarigheter på ett främmande språk. Så är i själva verket också fallet med ”sammanhållning”, som har flera olika — och välkända — betydelser på franska. I t.ex. Schultess, F., *Svensk-fransk ordbok*, Stockholm 1922, s. 1338, framgår det att ”sammanhållning” har inte mindre än nio olika motsvarigheter. Vad jag avsåg att illustrera var just de *mekanistiska* konnotationer, som speciellt utmärker Poulantzas' alternativ. Det hade varit enkelt för Therborn att kolla detta i vilket lexikon som helst. Jag har självfallet inte krävt att Poulantzas skulle skriva på svenska (däremot kanske det hade varit lyckligare för språkbehandlingen om han skrivit sin bok på grekiska och låtit översätta den till franska). F.ö. kan tilläggas att Dag Österberg i en — positivt hållen — anmälan av Poulantzas' bok i tidskriften *Zenit*, översatt ”facteur du cohésion” med just ”kohesionsfaktor”. (*Zenit* nr 4 1968 s. 53.) Såvitt jag vet har Therborn ännu inte misstänkt Dag Österberg för några illvilliga ”syften”.

Logik och politik

Jag skall i nästa avsnitt återkomma till frågan om logikens roll i vetenskaplig teori i allmänhet. Tills vidare kan bara konstateras att Therborn här använt sig av den althusserianska ("symptomala") citatmetoden. Jag har naturligtvis aldrig sagt något så odialektiskt som att undersökningen skulle gälla *inte* politisk teori *utan* begreppens logiska konsistens (se artikeln "Poulantzas' politiska teori" i HfKS nr 4/1972, s. 41). Therborn ser uppenbarligen något slags motsatsförhållande här. Det gör inte jag. Mitt intresse för politisk teori sträcker sig alltså så långt att jag, till skillnad från Therborn, anser att en författare som visar genomgående brist på tankekonsekvens inte heller är en god *politisk* teoretiker, även om han *kallar* sig för det. Varför skulle just *politisk* teori undantas från kravet på åtminstone rudimentär logisk hållbarhet. (Sant är att detta självfallet inte är något *tillräckligt* kriterium, utan endast ett *nödvändigt*; men i Poulantzas speciella fall är bristen på konsekvens i tänkandet så genomgående att teorin kan vederläggas genom en enkel immanent kritik därav den valda metoden.) En politisk teori som saknar — och direkt motsätter sig — varje spår av logik och förnuft kan aldrig bli något vapen för någon utom för reaktionen, så mycket är klart. Jag betraktar den althusserianska ståndpunkten i denna fråga som uttryck för en *grundläggande irrationalism och antiintellektualism*, något som f.ö. kommer fram på flera håll i Therborns inlägg: vredesutbrotten i brist på sakargument ("köttkvarn som man stoppar in olika texter i . . . tandlösa borgerliga filosofer . . . filosofisk hackelsemaskin . . . betrakta Marx som ett museum . . ." osv. osv.); hänvisandet till olika 'auktoriteter' av vilka Althusser-Poulantzas "använts"², i stället för diskussion av Althusser-Poulantzas *teori*; påståendet att kritiker mot Therborns "lärare"³ Althusser bara är fiender "som från borgerlig utgångspunkt bekämpar marxismen-leninismen"⁴ (dvs. althusserianismen, som av Therborn felaktigt identifieras med marxismen-leninismen), "som . . . kritiserar och angriper leninismen";⁵ patetiska fraser i stil med 'Marx hade ju fel ibland han med'⁶, som skall legitimera Therborns "lärarens" brist på vetenskaplighet; och sist men inte minst alla citatförvanskningarna. Vad man än må säga om en sådan debattmetod, så inte är den "marxist-leninistisk". Det finns många exempel på människor som upphöjt sin vetenskap till religion. Therborn går ett steg längre. Han förvandlar sin religion till vetenskap.

Vad gäller speciellt felaktiga dikotomier mellan logik och politik framgår *Marx'* syn på sådana klart av följande citat med kritik av Rodbertus för exakt samma betraktelsesätt som Therborn gör sig till talesman för:

"Därför är bruksvärdet enligt Rodbertus ett 'logiskt' begrepp: alltså, då människan också måste andas,

² Therborn 1972 s. 47.

³ Therborn 1971 s. 27.

⁴ Therborn 1972 s. 46.

⁵ Ibid.

⁶ a a s. 37: "det finns luckor, ensidigheter och felaktigheter i Althusser's tidiga arbeten — hos vem finns inte det . . ."; a a s. 45: "Som alla /?/ nya och ofärdiga teorier är Marx begreppssystem /?/ i avsevärd grad / ?/ vagt och åtminstone i ytlig bemärkelse /?/ motsägelsefullt. Det kan man blunda för. Men om man inte anser det lämpligt i längden. Då kan man köra över Marx ...". — Till detta är att säga att om Marx konstruerat något slags skolastiskt "begreppssystem", som till råga på allt varit lika "motsägelsefullt" och "vagt" som en del idealfilosofiska "system", så hade det utan minsta tvivel varit en ren välgärning att demolera detta i grunden. Den vetenskapliga socialismen har aldrig varit någon sorts konfuciansk auktoritetstro. Om man som socialist ansluter sig till Marx' analyser är det därför att man anser att de är riktiga, och inte därför att de uppfattas som några påvliga bullor. Skillnaden mellan å ena sidan Marx och å andra sidan filosofiska systembyggare som Althusser och Poulantzas är ju för övrigt att Marx' misstag är så ytterligt få, medan man i det senare fallet lyckats pressa in logiska motsägelser och sakfel på snart sagt varje rad. Therborns argumentation om nu det är rätta ordet, skulle kunna användas av varje omöjlig teori som ville göra sig immun mot kritik. Ytterst går ju Therborns teser ut på att kräva att Althusser's teorier överhuvudtaget inte *får* kritiseras. Sådana anspråk kan naturligtvis inte accepteras.

så är 'andning' ett 'logiskt' begrepp, men föralldel inte ett 'fysiologiskt'. Hela Rodbertus *platt* framträder i hans motsatsställning mellan 'logiskt' och 'historiskt' begrepp.”⁷

Om metoden

Vad beträffar ”borgerliga filosofiseminarier”, så måste jag säga att jag helt saknar erfarenhet från sådana tillställningar, vare sig borgerliga eller ej; påståendet är alltså en ”fri fantasi” för att uttrycka sig hövligt. Om klasskaraktären på universitetens seminarier kan Therborn säkert som ”sociologiskt skolad marxist”⁸ i karriären yttra sig med större sakkännedom än jag. Vad han däremot inte kan yttra sig om min teoretiska utgångspunkt. Men eftersom han tycks intressera sig för denna skall jag ge ett par ledtrådar inför den fortsatta artikeln. Min syn på den vetenskapliga metoden sammanfaller helt med den som framkommer hos K. Marx i hans efterord till Kapitalets andra upplaga.⁹ Detta synsätt är kunskapsrealistiskt, vilket *inter alia* innebär att man uppfattar den yttre verkligheten som något från tankeprocessen självständigt bestående, som kan översättas och omsättas till begrepp av den mänskliga hjärnan; således raka motsatsen till den uppfattning som tror att det reella är någon sorts manifestation av det ideella, vare sig man nu ger detta namnet ”Väsendet”, ”Den absoluta Idén” eller — t.ex. — ”Strukturen”¹⁰ (och, i det sistnämnda fallet, rentav postulerar en oöverstiglig klyfta mellan teori och verklighet). Detta synsätt är *dialektiskt*, vilket, också *inter alia*, innebär att man söker kritiskt tillägna sig arvet från den klassiska tyska filosofin, i synnerhet Hegel, genom att materialistiskt (kunskapsrealistiskt) ställa den på fötter *för att* på så sätt få fram dess kärna av rationalitet; alltså raka motsatsen till en uppfattning som vill förkasta den dialektik man aldrig begripit. Jfr. t.ex. Althusser's huvudbry i *För Marx*, s. 90 f:

”Vi skulle alltså slänga bort skalet, det mystifierande höljet (den spekulativa filosofin), och bevara den värdefulla kärnan, dialektiken. Men i samman mening säger Marx att avskalningen av kärnan och rättvändningen av dialektiken är en och samma sak. Men hur kan denna utdragning bli en rättvändning? M.a.o., vad är det som 'vänds rätt' under denna utdragning? . . . anhopningen av metaforer . . . den egendomliga sammanställningen av 'utdragning' och 'rättvändning' . . .”

På s. 90 förvandlas sedan denna oförmåga att förstå till ”det glasklara beviset” för att Althusser har rätt i sin Marxuppfattning. I själva verket orsakas ju hela denna förvirring av att han tänker i visuella bilder i stället för begreppsliga termer. *Om* vi tolkar Hegel materialistiskt — sinnligt åskådlig metafor: ”rätt-vändning” på fötter av det som förut stod på *huvudet* — så kan vi få fram den rationella dialektiken — sinnligt åskådlig metafor: ”den rationella kärnan”. Men Althusser är oförmögen att stiga från det visuella planet till det begreppsmässiga, och trasslar därför ihop det hela så att det blir till en fråga om hur en ”avskalning” kan vara en ”rättvändning” osv. Det är i själva verket något genomgående för Althusser (och Poulantzas) att visuella metaforer sätts *i stället för* begrepp, inte som hos Marx används för att *blixtbelysa* begrepp. Följderna för klarheten i tänkandet blir därefter. Jag återkommer gärna med flera exempel.

Vad beträffar Therborns misstankar om en ”trio”: ”Hemberg-Sköldberg-Tännsjö”¹¹ som skulle ha

⁷ Marx, ”Randglossen zu A. Wagner” i Marx 1961a s. 852.

⁸ Therborn a a s. 42.

⁹ Marx a a s. 17 f.

¹⁰ Jfr. t.ex. G. Therborn i boken [Klasser och ekonomiska system](#): ”Varje exploativ samhällsstruktur ger upphov till två klasser, vars grundläggande karaktär bestäms av produktionsförhållandena-produktivkrafterna.” (Therborn 1971 s. 304.) – Nej, men den förutsätter två klasser. Hur skulle en exploativ struktur kunna ”ge upphov” till de klasser utan vilka en exploativ struktur inte kan existera?? Samma nyplatoniska historieuppfattning går igen på flera ställen i Therborns bok, t.ex. när den ”sociala strukturen strukturerar de sociala processerna”. (a a s. 302.) (Jfr. a a passim.) Bakom gardinen sitter ”Strukturen” och drar i verklighetens trådar!

¹¹ Therborn 1972 s. 48.

sammansvurit sig i syfte att 'komma åt' Althusser (och Therborn) vill jag säga följande. Jag har för min del varken träffat Hemberg eller Tännsjö, och har heller inte, som det vill synas, många teoretiska ståndpunkter gemensamma med dessa säkerligen utmärkta och, till skillnad från Therborn, vetenskapligt seriösa personer, utom det gemensamma avståndstagandet från olika former av spekulativ idealfilosofi och ockultism. De andra nämnda artikelförfattarna är såvitt jag kan se influerade av den "analytiska" filosofitradition, som länge dominerat i de anglosaxiska och nordiska länderna. Jag måste bekänna att om jag skulle tvingas *välja* mellan å ena sidan kristallkuleskådande och å andra sidan empiristisk analytisk filosofi, så valde jag utan tvekan det senare. Men ett sådant val är inte nödvändigt; det finns ett tredje alternativ: att utgå från *Marx'* egen tradition. (Vilket självfallet inte betyder att man *inskränker* sig till denna, utan att man *på dess grund kritiskt tillägnar sig* det kunskapsmaterial som sedan dess har framkommit, och sedan söker *utveckla* detta.)

Marxistisk statsteori och Dühringsk våldsteori

Med sin "symptomala" referatteknik har Therborn uppenbarat att "Sköldbergs logiska kritik av Poulantzas . . . bl.a. komm/er/ fram till idén att staten, skild från klasserna skulle utöva makt och att detta skulle vara förenligt med marxismen!"¹²

Men jag har överhuvudtaget inte skrivit något sådant. Vad frågan gällde var i stället följande. Poulantzas påstod i sin bok : "Och när Marx eller Engels talar om begreppen makt eller auktoritet . . . förlägger de dem inom klassförhållandenas område." Jag citerade denna mening,¹³ och visade sedan att Poulantzas, som med lagbunden regelmässighet *alltid* lyckas framställa Marx och Engels felaktigt, också i detta fall givit sig ut på hal is:

"T.ex. Engels skriver i Anti-Dühring: '. . . vissa *gemensamma* intressen av den karaktär att deras tillvaratagande måste överlämnas åt enskilda individer : avgörandet i tvister, bestraffningen av enskildas oberättigade övergrepp (osv.)'. 'Sådana ämbetsuppdrag . . . är självfallet utrustade med en viss maktfullkomlighet . . . Här gäller det att konstatera att det alltid legat en samhällelig ämbetsutövning till grund för det politiska herraväldet, och att det politiska herraväldet har blivit av varaktig karaktär endast i de fall där det fyllt denna sin samhällelige funktion.'"¹⁴

Detta får alltså Therborn till "idén" från "Sköldbergs logiska kritik" att "staten skild från klasserna skulle utöva makt"! Man kan inte annat än häpna över oförmågan — eller oviljan — *att förstå vad det är frågan om*. Vad Engels — inte "Sköldberg" — säger i det anförda citatet är ju *raka motsatsen*, nämligen att de härskande klasserna *alltid bevarar* sin politiska makt, endast i den utsträckning deras stat *legitimeras* genom de *allmänna, samhällelige* funktioner den utför, och som därigenom bildar grunden för dess klassmässiga funktioner. Men det har inte Therborn (eller Poulantzas) förstått. Denna *dubbla* funktion är ju i själva verket *väsentlig* för reproduktionen av all förtryckande statsmakt: den oupplösliga *enheten* av repressiva och "sociala" funktioner. För att inte Therborn skall misstänka Engels för komplotter i syfte att smida teoretiska vapen mot den socialistiska arbetarrörelsen skall jag även styrka det sagda med ett citat från *Marx*. Det gäller uppgifterna för den nya proletära statsmakt som uppkom i och med Pariskommunen:

"Medan det gällde att operera bort de *enbart förtryckande* organen från den gamla regeringsmakten, skulle dess *berättigade funktioner* fråntagas en makt som gjorde anspråk på att stå över samhället, och

¹² a a s. 49.

¹³ Sköldberg s. 51.

¹⁴ a a s. 52

återlämnas till samhällets ansvariga tjänstemän.”¹⁵

Therborns — och Poulantzas' — uppfattning innebär i själva verket samma vulgärbild av den politiska verkligheten som den av Engels i det nyssnämnda citatet kritiserade ”herr” Eugen Dühring, för vilken ”våldet” blir en lika enkel som bekväm förklaring på allting.

Dessa *samhälleliga* funktioner hos statsmakten är vidare en helt annan sak än Poulantzas ”relativa autonomi”, vilket i sin viktigaste aspekt innebär att staten *inkräktar* på de härskande klassernas intressen till *förmån* för de undertryckta klassernas ekonomiska intressen. Poulantzas teori leder här till olösliga motsägelser, eftersom han å ena sidan inte vill erkänna att andra klasser än de *dominerande* kan ha någon makt, men å andra sidan definierar makt som en klass förmåga att realisera sina intressen : . . . blir det då inte så att de dominerade klasserna har viss makt via staten, enligt Poulantzas egen teori, när de dominerande klassernas eftergifter kommer de dominerade till dels? Det är roande att studera de utsägligt trassliga utläggningar genom vilka Poulantzas försöker slingra sig ifrån detta olösliga dilemma. Det är i själva verket det ”kval” — med Jakob Böhmes ord (åter en ”filosof” från vilken det finns något att hämta, Therborn!) — det ”kval” som utgör drivkraften bakom centrala partier av hans bok, bl.a. just termen ”relativ autonomi” som är ett försök att komma undan svårigheten genom att, så snart de dominerade klasserna *enligt Poulantzas' egen definition* utövar makt via staten, denna makt då *döps om* till ”relativ autonomi”! På så sätt lyckas det för Poulantzas att på samma gång påstå att staten är de dominerande klassernas ”*entydiga* makt”, och att de dominerade klasserna har viss (ekonomisk) makt via staten; så snart det gäller makt av det senare slaget *kallas den bara* — genom ”*en lek med ord*” som Poulantzas i annat sammanhang uttrycker det — för ett annat namn: ”relativ autonomi”!

Politiskt är detta bara ett uttryck för den ultravänstristiska (maximalistiska) uppfattning enligt vilken de undertryckta klasserna är totalt maktlösa fram till den dag då revolutionens lokomotiv ångar fram till perrongen; de kan alltså aldrig utbilda sitt klassmedvetande genom att tilltvinga sig några reella landvinningar före revolutionen; *varje* eftergift av de härskande klasserna är *bara* skenbar och innebär enbart att de förtryckta ”luras”. Resulterande politik: Arbetarklassen skall före den revolutionära situationen inte kämpa för sin rätt eller överhuvudtaget göra någonting utom att sitta med armarna i kors och besvärjande mumla ”revolution, revolution”. Objektivt leder en sådan politik till raka motsatsen mot sitt förment revolutionära syfte, eftersom den kommer att *motsätta* sig varje tendens till frigörelse hos arbetarklassen.

De ”samhälleliga” statsfunktioner, som Marx och Engels i de tidigare anförda citaten talade om är däremot en helt annan sak, eftersom de tillämpas oavsett klasstillhörighet (vilket inte innebär att deras *form* inte kan överbestämmas av statens *klassfunktion*, tvärtom). Men för att konkretisera det hela och göra det mer begripligt för Therborn skall vi sluta detta avsnitt med en konkret fråga till honom: Kommer det att finnas trafikkonstaplar under socialismen? För min del måste jag säga att jag inte skulle vilja vara cyklist i Therborns samhälle, om han förblir trogen sin Dühringska ”vålds”teori att *varje* statsfunktion under kapitalismen uteslutande är en repressiv klassfunktion och därför måste krossas före upprättandet av den socialistiska staten.

Logik, filosofi och marxism

”Filosofi och filosofisk diskussion har också en plats i marxism-leninismen. . . . Vad är då filosofi i detta perspektiv . . . den är inte en köttkvarn /! ?/ . . . Filosofins huvuduppgift är, menar Althusser efter Lenin, att dra en skiljelinje mellan riktiga och felaktiga idéer.’ /Ja, vem menar inte det? /”Med den

¹⁵ Marx 1969 s. 70.

uppgiften *ingriper* filosofin på två områden: på vetenskapens och på politikens. Den marxist-leninistiska filosofin *ingriper* t.ex. i samhällsvetenskapen mot positivism, existentialism . . .” /Men inte t.ex. mot strukturalistisk ockultism ?/ ”Den *ingriper* på det politiska området mot ekonomism, voluntarism . . .”

(Therborn s. 35 f.)

Men inte t.ex. mot ultravänstrism? Och Therborn anför två citat från Marx och Engels,¹⁶ varefter följande slutsats dras:

”Althusserns formulering av filosofin tar fasta på denna marxistiska nyckelrelation, vetenskapen och klasskampen. Förhållandet mellan klasskampen och vetenskapen — inte, t.ex. logiken, vetenskap och värderingar, eller människan och hennes alienation och frihet — anger enligt Althusser filosofins uppgift.”

Den dialektiska materialismen förvandlas alltså till en massa ”*ingripanden*” rätt och slätt. Häri genom försöker althusserianerna reducera marxismens teori till en serie ideologiska batonger, med ett uttryck som bör vara Therborn välbekant. (Uttrycket är hämtat från en artikel av Therborn i *Zenit* nr 15 1969 s. 56, med en kritik av dåvarande KFml: ”Däri genom förvandlas marxismen från vetenskap till ideologi, till en ideologisk batong som används för att hamra in några få grundläggande begrepp som kan rationalisera och rättfärdiggöra organisationens tillfälliga generallinje.” Detta omdöme, som då fälldes med ett visst mått av berättigande från Therborns sida har nu genom historiens vanliga ironi övergått till att gälla honom själv.) Frågan om tillämpningen av de mest generella lagarna för förnuftig tankeverksamhet, dvs. logiken, avförs utan vidare spisning från dagordningen genom ett dekret och två Marx/Engelscitat. Vid denna punkt frågar sig den uppmärksamme läsaren om det kan vara riktigt att Marx och Engels hux flux förvandlats till antiintellektualister och vulgärideologer. Kan det inte i stället vara så att lagen om althusserianismens ”symptomala” citatkonst trätt i funktion? — Och, mycket riktigt, när vi skärskådar de anförda citaten närmare, så visar det sig att de *inte säger ett enda ord* om vare sig dialektisk materialism i allmänhet eller logik i synnerhet. I stället handlar de (de är tagna dels från *Kommunistiska Manifestet*, dels från *Socialismens utveckling från utopi till vetenskap* av Engels) om felaktigheten i de utopiska socialisternas försök att realisera sina ideal utan att ta hänsyn till klasskampens realiteter, en bedömning som varje marxist naturligtvis måste instämma i.¹⁷ Men med frågan om den dialektiska materialismen och logiken har detta som sagt inget som

¹⁶ Therborn a a s. 35 f.

¹⁷ Dock inte Therborn, att döma av följande citat: ”Vi kan se på övergången från kapitalism till socialism. Är det då så att det nya socialistiska samhället existerar som ett frö i det kapitalistiska? Är socialismen något som växer och gror under kapitalismen? ... Det gamla systemet innehåller motsättningar, som gör att det under vissa betingelser kan sprängas sönder och sociala system innehåller sina egna 'dödgrävare', men en dödgrävare är inget embryo.” (Therborn a a s. 39.) Jodå, *intellektuellt* sett är detta fullt möjligt: exempel Therborn. (Men inte bara intellektuellt, som vi snart skall se.) Låt oss emellertid dra en barmhärtighetens slöja över dessa sorgliga försök till kvickheter. Vi har alltså funnit att Therborn förnekar att element till det socialistiska samhället skulle utveckla sig ”under kapitalismen”. Om det är så: vad finns det då för objektiva, reella möjligheter att bygga på under det nuvarande samhällssystemet för arbetarklassens frigörelse? Hur blir då befrielsen möjlig? Hur blir den *socialistiska revolutionen* möjlig? För Therborn kommer revolutionen som en ”effekt” av den outrannsakliga ”*Strukturen*”, vilken vi dödliga bara har att fatalistiskt invänta som en skänk från ovan. Orsaken till det socialistiska samhällets uppkomst sökes alltså hinsides. Är detta verkligen historieuppfattningen hos ”*marxist-leninisterna*”? (Therborn *ibid.* Kurs. K.S.)

- Engels: ”Vetenskapens uppgift är . . . att påvisa de framträdande samhälleliga missförhållanden beroende av det förhandenvarande produktionssättet men även att tolka dem som tecken på produktionssättets förestående upplösning, dess uppgift är *att inom de sönderfallande ekonomiska formerna uppenbara elementen till en framtida ny organisation* för produktion och utbyte, som kommer att avlägsna dessa missförhållanden.” (Engels 1955 s. 205. Kurs. K.S.)

- Marx: ”Arbetarklassen vet att den, för att framarbete sin egen befrielse och den högre livsform som det nuvarande

helst att göra. (Av utrymmesskäl kan jag inte anföra in extenso *alla* Therborns felcitat — här sträcker de sig över en hel spalt — men varje läsare kan snabbt förvissa sig om att de av Therborn anförda textställena *inte innehåller ett ord* om vare sig dialektisk materialism, logik eller filosofi, genom att slå upp s. 35 f i hans artikel.) Men låt oss lämna Therborn åt sitt öde tills vidare och ställa frågan om den dialektiska materialismen och logiken till de marxistiska klassikerna.

Beträffande Marx har det redan framgått att han betraktade den dialektiska materialismen som sin vetenskapliga ”metod,” i efterordet till andra upplagan av *Kapitalet* (således *inte* som någon sorts diffus teori om ”*förhållandet mellan*” vetenskap och klasskamp); samt att han förkastade som en naiv ”*platthet*” varje försök à la Rodbertus att skilja mellan logik och politik. Och Engels?

”Av hela den hittillsvarande filosofin återstår under sådana förhållanden endast läran om tänkandet och dess lagar — *den formella logiken och dialektiken.*” (*Anti-Dühring*, s. 37. Kurs. K.S.)

”För filosofin, som drivits ut ur naturen och historien, återstår alltså endast det rena tänkandets rike, i den mån detta ännu återstår: läran om själva tankeprocessens lagar, *logiken och dialektiken.*” (*Ludwig Feuerbach och den klassiska tyska filosofins slut*, s. 74. Kurs. K.S.)

Sant är emellertid att frågan om logik och förnuft inte är utan samband med klasskampen. Var och en som känner till något av den moderna tidens idéhistoria vet naturligtvis att olika irrationalistiska, logik- och förnuftfientliga strömningar (Nietzsche, Bergson, Sorel etc.) spelade en ytterst viktig roll på det ideologiska planet som förberedelsearbete för mellankrigstidens fascistiska rörelser av olika slag. Antiintellektualism har på det hela taget alltid varit ett viktigt vapen för reaktionen.

Den irrationalistiska synen på logiskt tänkande och förnuft har för övrigt ett intimt samband med althusserianismens syn på *ideologins* samhällseliga funktion, något som vi inte kan förbigå i detta sammanhang. Poulantzas anser sålunda att

”ideologin . . . *med nödvändighet är falsk*. Dess sociala funktion är inte att delge agenterna en sann kunskap om samhällsstrukturen, utan endast att på något vis inpassa dem i deras praktiska aktivitet som

samhället på grund av sin egen ekonomiska utveckling oemotståndligt motarbetar, måste genomgå långa strider, en hel serie historiska processer, varigenom människorna likaväl som omständigheterna kommer att förvandlas. Dess uppgift är inte att förverkliga några ideal. Den har *blott att sätta det nya samhällets element i frihet, vilka har utvecklat sig redan i det sönderfallande bourgeoissamhällets sköte.*” (Marx 1969 s. 74. Kurs. K.S.)

Ja, vad allt kan inte hända inom dialektiken! Ett embryo kan rentav bli en dödgrävare, hur paradoxalt det än kan låta för det vanliga snusförnuftet. Paradoxen är dock verklighetens paradox och inget skämt. Tendenser hos den gamla formen kan verka samtidigt för dennas förintelse och skapandet av en ny. För en odialektisk uppfattning måste detta naturligtvis te sig absurd. För en dialektisk uppfattning ter sig den tanken långt mer absurd att existerande system inte skulle ha någon *uppkomsthistoria*, eller bara en ockult sådan. En reemergenteoretiker *kan* bara förklara uppkomsten av nya system på irrationell-magisk väg; eller också framstår de som något helt obegripligt, en blix från klar himmel. I bägge fallen blir resultatet en irrationalistisk grundsyn. (Detta gäller även för tesen om en abrupt och oförklarlig ”brytning” hos Marx: Tesen om diskontinuitet ställs odialektiskt *mot* tesen om kontinuitet. I själva verket rådde naturligtvis bådadera, som alltid vid det nys uppkomst. Lika odialektiskt är att liksom Althusser holistiskt ställa syntes mot analys och ensidigt hävda den förra. (Althusser s. 50 ff.) Utan analys ingen syntes. Övertalningsdefinitionen av orsaksförklaringar som ”teleologiska” är inget argument. (Ibid.)

Betraktad som *ideologi* är denna fatalistiska åskådning naturligtvis bara ett uttryck för alienationen hos en del småborgerliga intellektuella för vilka den alltmer absolutistiska senkapitalistiska staten kommer att framstå som ett avlägset och oöverbanneligt monstret, som bemäktigat sig människornas hela förmåga att på basis av objektiva betingelser gripa sitt öde i egna händer. *Politiskt* leder den till antingen ultravänsterism (väntan på revolutionen, maximalism) eller reformism (revolutionen oviss, därför helt inriktad sig på dagskrav – socialdemokratism; en *möjlig* variant vore vidare ”stadieteoretisk” – mekaniskt åtskilda ”stadier” som bara ”emergerar” oförklarligt efter varandra). – För en icke-emergentistisk kausal-teori, som överskrider den felaktiga empiristiska subsumtionsmodellen à la Popper-Hempel, se t.ex. Piaget, J., *Les explications causales*, Paris 1971.

uppbär denna struktur.”¹⁸

Samtidigt framgår det att, fortfarande enligt Poulantzas, denna falska och manipulativa ideologi även skall operera med undersåtarna under kommunismen: han tillbakavisar nämligen uppfattningen att då

”det gäller till exempel det kommunistiska samhället . . . ideologierna /skulle/ ha försvunnit och givit plats åt en 'vetenskaplig' /observera de ironiska citationstecknen!! genomskinlighet mellan medvetandet och dess objektiverade vara”.¹⁹

Samma uppfattning framförs även av Althusser, som uttrycker sig med lyrisk hänförelse i boken *För Marx*:

”*Ideologin är alltså, som sådan, en organisk del av varje social totalitet.* Det är som om de mänskliga samhällena inte kunde leva vidare utan . . . ideologierna . . . De mänskliga samhällena utsöndrar ideologin som ett element och en atmosfär som är oundgängliga för att de skall kunna andas, och är oundgängliga för deras sociala liv.”²⁰ Althusser ”kan icke ens föreställa sig att ett kommunistiskt samhälle någonsin skulle kunna klara sig utan ideologin . . . den är en struktur som är essentiell för samhällenas historiska liv”;²¹ ”ideologin . . . är oundgänglig för varje samhälle för att forma människorna, omforma dem och göra dem i stånd att svara mot de krav som uppställts av deras existensvillkor.”²²

Massorna i det ”kommunistiska” (!) samhället skall alltså luras med falska ideologier, medan den althusserianska eliten sitter och bedriver ”vetenskap”, dvs. strukturalistiska spekulationer, och då och då rycker ut med ideologiska batonger när deras sinnesfrid störs. Just en snygg ”marxism-leninism”! Med socialism eller kommunism har sådana tankegångar aldrig haft och kommer aldrig att ha något att göra. Däremot har de en hel del ”att göra”, eller är snarare identiska, med de irrationalistiska ideologierna av trettioårsmodell för vilka antiintellektuella ”teoretiker” som Sorel²³ och Nietzsche²⁴ framstod som ”lärare”.

Apriorisk strukturalism och dialektisk materialism

” . . . ett citat från en kritiker: 'Althusser anser ju som bekant att kunskapen inte kan utgå ifrån verk-

¹⁸ Poulantzas s. 229.

¹⁹ a a s. 217.

²⁰ Althusser s. 245.

²¹ a a s. 246.

²² a a s. 250.

²³ En författare med bl.a. boken *Pour Lénine* (För Lenin) i sin produktion. En författare som ville ”komplettera och förbättra marxismen i överensstämmelse med Marx' principer och därvid snarare följa metoden än bokstaven” (Sorel, cit i Gustafsson s. 315.) En författare som ansåg att man borde ”avskaffa . . . allt som hör samman med termen *negationens negation*” och att ”Idén om att *arbetarklassen är den klassiska tyska filosofins arvtagare* har kunnat rinna upp i hjärnan endast hos en som är helt infordrad med skolhegelianism”. (Sorel cit i a a s. 318.) En författare som hade åsikten att ”De samhälleliga företeelserna är 'fiktions utan individuell realitet' och de är inte kausalt bestämda. Det är i alla händelser omöjligt att nå fram till de verkliga orsakerna'. Man kan endast konstatera ordningsföljden i de viktigaste händelserna.” (a a s. 322.) – Det är naturligtvis överflödigt att påpeka parallellen med en del nutida Marx-”förbättrare”.

²⁴ Jfr. Althusserns för en socialist häpnadsväckande tal om de ”revolutionerande kunskaper” (!) ”som vi har att tacka . . . Nietzsche” för! (Althusser i Althusser/Balibar del 1, s. 14.)

– Kuriös är också Althusserns vurm för en annan intellektuell gigant, *Josef Stalin*. Denne beröms på tal om ”'negationens negation'” för ”att ha uppväckt 'dialektikens lagar' och mer allmänt ha vänt sig från Hegel för att desto bättre fastslå sin egen dogmatism.” (Althusser s. 230.) ”Så länge tycks det mig lättare att erkänna att förkastandet av 'negationens negation' på den marxistiska dialektikens område kan vittna om en reell skarpblick !/ hos dess upphovsman” konstaterar Althusser förnöjt. (Ibid.) – Tilläggas bör bara att något sådant ”förkastande” naturligtvis aldrig gjorts av Stalin, som *just på grund av sin okunnighet i dialektiken* aldrig skulle ha vågat sig på något sådant.

ligheten.' Det är i viss mån riktigt. För Althusser är produktionen av kunskap ett sätt att *närma sig*, att tillägna sig, att få grepp om, att begripa verkligheten. Det är också Marx' grundläggande ståndpunkt. Konkret kunskap är för Marx ingenting som kommer flygande in i oss från verkligheten." (Therborn s. 45)

Och Therborn citerar som belägg den välkända texten från Inledningen till *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*²⁵:

"'Det konkreta är konkret eftersom det utgör sammanfattningen av många bestämmingar . . . I tänkandet framstår det därför som sammanfattnings-process, som resultat, inte som utgångspunkt, fastän det är den verkliga utgångspunkten och därför också utgångspunkten för åskådningen och föreställningen.'" . . . den konkreta totaliteten som tanketotalitet . . . är . . . en produkt . . . av utarbetningen av åskådning och föreställning i begrepp.'" "

Självfallet kan kunskapen inte vara något som "kommer flygande in i oss från verkligheten". Vem har sagt det? Frågan om kunskapen som aktivt-rekonstruerande eller passivt-reflekterande är en sak, frågan om *utgångspunkten* för kunskapen en helt *annan* sak. Det var den senare diskussionen gällde. (I det förra fallet vill jag för att undvika missförstånd poängtera att jag ansluter mig till uppfattningen av kunskapen som en skapande, dialektisk process, i motsats till vissa mekaniska missuppfattningar av Lenins "reflex"- och "kopia"-metaforer: — bilder som naturligtvis syftade på kunskapens *resultat*, inte dess *produktion*.)

Therborn medger alltså att det är "riktigt" att enligt Althusser "kunskapen inte kan utgå ifrån verkligheten", något som också hävdas vara "Marx' grundläggande ståndpunkt". En snabb blick på det Marx-citat som anförs som belägg för detta förvånande påstående (förvånande med tanke på Marx' materialism) visar oss emellertid att lagen om althusserianernas "symptomala" citatläsning åter med järnhård nödvändighet har gjort sig gällande. I själva verket säger ju Marx precis *motsatsen*, nämligen att "det konkreta" är den "*verkliga utgångspunkten*" ("*wirkliche Ausgangspunkt*") för kunskapsprocessen, som baserar sig på förnimmelsen (föreställningen och åskådningen), vars källa är den konkreta verkligheten, och utarbetar begreppen på denna grundval, för att på så sätt "*reproducera*"²⁶ det reellt konkreta (således den verkliga utgångspunkten) i form av *tänkt, begreppsligt konkret, "tanke-konkret"*.²⁷

Hur är det då möjligt för Althusser och hans skandinaviska supportere att framställa Marx som idealist, och övertalningsdefiniera all kunskap som utgår från verkligheten, således även den materialistiska, som "empirism"? Svaret är följande: På samma ställe i Inledningen till *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin*, där Therborn klippt ut sitt citat diskuterar Marx *två olika metoder för den nationalekonomiska vetenskapen*. Den första går "från det föreställda konkreta till det allt tunnare abstrakta, tills" man "nå/r/ de allra enklaste bestämmingarna". Den andra "leder" från dessa de mest "abstrakta bestämmingarna till reproduktion av det konkreta på tänkandets väg." Och, menar Marx, den "senare är uppenbarligen den vetenskapligt riktiga metoden"²⁸: "det abstrakta tänkandets väg som går från det enklaste upp mot det sammansatta"²⁹. Orsaken är att de mer komplexa (mer konkreta, sammansatta) begreppskategorierna *för att* kunna innehållsbestämmas och analyseras (struktureras, utvecklas) redan *kräver* att de mindre invecklade (mer abstrakta, enklare) begreppskategorierna *dessförinnan utretts*: "T.ex. är kapitalet ingenting utan lönearbete, utan värde, pengar, pris etc."³⁰ *Kapital* är

²⁵ Therborn 1972 s. 45.

²⁶ Ordet är "reproduktion". (Marx 1971 s. 31.)

²⁷ a a s. 32.

²⁸ a a s. 31.

²⁹ a a s. 33.

³⁰ a a s. 30.

nämligen ett oerhört mycket mer komplicerat begrepp än t.ex. *pengar*, men *förutsätter* samtidigt en analys av pengarnas kategori för att kunna förstås och analyseras, eftersom pengarna har en speciell funktion i kapitalets totalprocess.³¹ — Den första metoden innebar alltså att man gradvis steg *från* ”en kaotisk föreställning om helheten”, eller det obestämda, ostrukturerade konkreta verkliga såsom det uppfattas av förnimmelsen (åskådning, föreställning), *till* allt abstraktare (enklare, innehållslösare, bestämnings-fattigare) begrepp. Resultatet av denna metod blir uppenbarligen en graduell uttunning i stället för berikad kunskap, så att ”den fulla föreställningen /förflyktigas/ till abstrakt bestämning”.³² Enligt den andra, ”riktiga” ”metoden att stiga från det abstrakta till det konkreta”, dvs. den motsatta vägen, kommer vi däremot till slut fram till ”helheten”, ”men denna gång inte . . . som en kaotisk föreställning . . . utan som en rik totalitet med många bestämmingar och relationer”, således strukturerad.

Frågan uppstår nu varifrån dessa mest abstrakta (enkla, innehållslösa, bestämningsfattiga) kategorier eller bestämmingar som vi i det senare ”riktiga” fallet börjar med — varifrån dessa *kommer*? Måste inte det ”abstrakta” vara något som inte är *verkligt*, något som bara finns *i tanken*? Om vi utgår från det *abstrakta* . . . utgår vi då inte från *begreppet* i vår kunskapsprocess? För Althusser är detta något självklart. Han förebrår de Marxläsare som observerat att Marx faktiskt gett svart på vitt om kunskapens ”*verkliga utgångspunkt*” (”*Wirkliche Ausgangspunkt*”) — ”det *reella och konkreta*”³³ (”*realen und konkreten*”), att de är ”så pratsamma” — ”stringensen mankerar” —, ”alltför jäktade” och har ”dykt på huvudet i empirismen”.³⁴ Som vi sett är de i så fall i gott sällskap med Marx. Althusserns påstående³⁵ att Marx skulle ha iakttagit ”tystnad” om ”karaktären hos” dessa ”inledande abstraktioner” visar sig som en ”fri fantasi” för att åter uttrycka sig hövligt. Althusser tar denna ”symptomalt” utlästa tystnad till förevändning för att förvandla Marx till något slags filosofisk alkemist, eller althusserian.

Marx ansåg alltså inte att kunskapen på något magiskt vis kunde komma nedramlande från himlen. De abstrakta bestämmingarna hämtas från *verkligheten*. Som exempel på dessa enkla kategorier nämns i Inledningen ”värde” och ”pengar”. Samma syn på kunskapsprocessen ligger också till grund för Marx' hela metod i *Kapitalet*, där han i första boken börjar med de mest abstrakta bestämmingarna — dvs. *värde* och *pengar* — för att så efter en graduell syntetisering nå fram till de mest komplexa kategorierna i tredje boken, där det ”gäller att finna och framställa de konkreta former, vilka framväxer ur *kapitalets rörelseprocess betraktad som helhet*”; detta är således kapitalets ”verkliga rörelse”. Här ingår följaktligen de mer abstrakta (enkla etc.) relationerna bara som ”särskilda moment”.³⁶ Förhållandet mellan dessa senare och den helhet vari de ingår jämförs av Marx med *cellens* förhållande till *kroppen*: ”Varans *värdeform* är den ekonomiska *cellformen*.”³⁷ (Till skillnad från cellbiologin kan dock inte den ekonomiska analysen använda sig av ”mikroskop”, utan måste lita till ”*abstraktionskraften*”).³⁸ — Såvida man inte vill påstå att pengar, varor och organiska celler inte existerar i *verkligheten*, blir man nog tvungen att medge att Marx utgår från verkligheten och inte från några metafysiska spekulationer i sin analys.

För att göra det hela absolut solklart skall vi ge några ytterligare belägg hämtade från Marx'

³¹ *Kapitalet* I-III passim.

³² Marx 1971 s. 31.

³³ a a s. 30.

³⁴ Althusser i Althusser/Balibar s. 115 ff.

³⁵ Ibid.

³⁶ Marx 1961b s. 47.

³⁷ Marx 1961a s. 6. Kurs. K.S.

³⁸ . Ibid. Kurs. K.S.

vetenskapliga produktion:

”De förutsättningar från vilka vi börjar är inte godtyckliga, inte dogmer, utan *verkliga förutsättningar från vilka abstraktion endast kan göras i fantasin.*”³⁹ ”. . . analysen av de verkliga förhållanden som jag ger /innehåller/ beviset och påvisandet av det verkliga värdeförhållandet.”⁴⁰

Och låt oss lyssna till Marx, när han avfärdar Adolph Wagner, som likt Althusser trott att Marx utgick från *begrepp* och inte från *verkligheten*:

”Allt detta är struntprat (Faseleien). De prime abord /framför allt/ *utgår /gehe . . . aus/ jag inte från 'begrepp' /Begriffen/, alltså inte heller från 'värdebegreppet' /Wertbegriff/ . . . Vad jag utgår /ausgehe/ från är den enklaste samhälleliga form vari ar: betsprodukten i det nuvarande samhället framställer sig, och detta är som 'vara'. Den analyserar jag . . .*” ”. . . bruksvärdet . . . kommer hos mig bara i betraktande där ett sådant betraktande framspringer ur analysen *av en given ekonomisk gestaltning*, inte ur *resonerande hit och dit /Hin- und Herräsonieren/ om begreppen /Begriffe/ eller orden 'bruksvärde och värde'*”.

Och vi skall inte bespara Therborn ett sista kärnfullt citat:

”... *Professoralskolmästare /Professoralschulmeister/ som utgår /a-u-s-g-e-h-e-n/ från 'begreppet' /Begriff/ värde, inte från det 'sociala tinget', varan, . . . och sedan strider över vilket hjärnspöke /Hirngespinst/ som är den sanna Jakob.*”⁴¹

Hårda ord, onekligen, men det kommer *från* en man som hela sitt liv hade bekämpat den filosofiska idealismen från materialistisk utgångspunkt. Man undrar vad Marx skulle ha sagt om han hört professorn i filosofi, Louis Althusser, påstå att ”Denna tes” — om att den inledande abstraktionen hämtas från verkligheten —

”tyvärr inte /hör/ på ett organiskt /! / sätt till den dialektiska materialismen, den hör bara till den empiristiska och sensualistiska ideologin”⁴², eller att ”varje 'politisk ekonomi' som går till själva *tingen' /! /, dvs. till det 'konkreta' /! / . . . med eller mot sin vilja /sitter/ fast i en empiristisk ideologis nät.*”⁴³

Till skillnad från Marx anser alltså Althusser att ”*vi lämnar aldrig begreppet*” i kunskapen.⁴⁴ Men om vi alltså inte längre har *verkligheten* som referenspunkt i något led av kunskapsprocessen, utan denna försiggår som perpetuum mobile i ett slutet tankerum — hur kan vi då veta att *vi närmar oss, tillägnar oss, får grepp om, begriper verkligheten*, som Therborn försäkrar oss att vi gör? Den enda möjligheten blir tydligen att *anta* existensen av ett *tanke-immanent* sanningskriterium, ett *koherens*kriterium för sanningen. Och det är just vad Althusser gör, då han säger att ”den teoretiska praktiken är sitt eget sanningskriterium.”⁴⁵ Men lika nödvändigt som detta antagande är, lika svårt får Althusser att närmare förklara kriteriet. Den ”teoretiska praktiken” sägs i sig innehålla

”bestämda schemata för utvärdering av kvaliteten på dess produkt, dvs. kriterier på vetenskapligheten

³⁹ Marx/Engels s. 6 f. Kurs. K.S.

⁴⁰ Brev Marx-Kugelmann, 11 juli 1868, i Marx 1961a, s. 837.

⁴¹ Marx, ”Randglossen zu A. Wagner”, i Marx 1961a s. 841 ff.

⁴² Althusser s. 196. – Det är inte alls ”den tesen Marx förkastar” (Althusser *ibid.*), när han kritiserat Feuerbach för att inte syssla med *praktisk-sociala* företeelser, utan med *naturliga* ”objekt”. *Abstraktion* kan göras och är fullt möjlig på såväl det ena av dessa områden som det andra, förutsatt att man utgår från *verkligheten* (som Marx gör), och inte t.ex. från ”magi” eller ”religion” (som Althusser irrationalistiskt tror att man måste göra). (a a s. 197.) Som vi har sett i not 20 ovan *måste* för en emergensteoretiker *uppkomsten* av något alltid förbli ett *mysterium*, och endast kunna förklaras genom magi eller på annat *ockult* sätt.

⁴³ Althusser i Althusser/Balibar del 2 s. 61.

⁴⁴ Althusser i Althusser/Balibar del 1 s: 71.

⁴⁵ a a s. 78.

hos den vetenskapliga produkten⁴⁶; ”värderingen av en vetenskaplig sats såsom kunskap i en bestämd vetenskaplig praktik garanteras av spelet av speciella *former*”⁴⁷; ”kunskapseffekten är . . . möjlig under den förutsättningen att *systemet är systematiskt*”; osv. osv.

Vilka är nu dessa bestämda schemata och speciella former, som Althusser talar om, och vari ligger systemets systematik, kort sagt

”vilken är den *differentia specifica*, som kännetecknar den vetenskapliga *framställningen*?”⁴⁸ — ”Jag lämnar denna fråga obesvarad” och ”stannar inför den liksom inför en tröskel som dock måste överskridas .”⁴⁹

Althusserns teori drabbas sålunda på denna punkt av en ”systematisk” inre kollaps. *Antingen* måste han medge att även abstraktioner från verkligheten kan utgöra kunskap — *eller också* faller även möjligheten för hans egen ”teoretiska praktik” att bilda kunskap, då den ju utgår från en abstrakt nivå (”Generalitet I”). På falska verklighetspremissor kan man ju rent *deduktivt* bygga upp hur logiskt sammanhängande och ”sanna” system som helst; de förblir ändå alltid lika falska. (Att Althusser-Poulantzas sedan *inte ens* förmår göra sina spekulationer *logiskt* hållbara är en annan sak.)

Värderingar och kunskap

Efter det hittills sagda framstår Althusserns teori som en *ideologi förklädd till vetenskap*. Althusserns positivistiska dikotomi värderingar/vetenskap visar sig alltså för hans del leda till att *vetenskapen förvandlas till ideologi* (eller kanske snarare till *att ideologin upphöjs till vetenskap*)! Mekanisk idealism, elitfilosofi och olika slags mysticism och irrationalism är inte vetenskap, utan avtryck på idéplanet av de besuttna klassernas intressen. De kan som legitimering använda sig av såväl ”vetenskapens” som ”marxismens” stämpel. Tesen om en ”ren” och över klassintressena höjd vetenskap är bara en myt, men en för de etablerade klasserna nyttig myt. *Therborns* påstå-ende (Therborn 1972 s. 43) att ”det vore . . . en idealistisk ståndpunkt” ”att vad som är den objektiva världens *inre sammanhang* . . . /skulle bero/ på vilket 'politiskt perspektiv' man lägger” är antimarxistiskt och ett uttryck för borgerlig (positivistisk) ideologi. Var och en som har studerat Marx *i original* och inte bara i Althusserns ”symptomala” läsning vet naturligtvis att marxismen *varken* ansluter sig till det kunskaps sociologiska (vetenskap = värderingar) *eller* det positivistiska (absolut dikotomi vetenskap/värderingar) synsättet på förhållandet vetenskap-ideologi. (Se t.ex. *Gunnar Aspelins* utmärkta Marxbok.) Detta framgår med all önskvärd tydlighet av Marx efterord till andra upplagan av *Kapitalet*:

”I den mån den politiska ideologin är borgerlig, dvs. uppfattar den kapitalistiska ordningen inte som en övergående utvecklingsfas utan tvärtom som den samhälleliga produktionens absoluta och slutgiltiga form, kan den förbli vetenskap, endast så länge klasskampen /mellan kapital och arbete, K.S./ förblir latent eller blott uppenbarar sig i enstaka manifestationer.” (Marx 1961a s. 11 f.)

Marx benämner här alltså *uttryckligen* den klassiska nationalekonomiska vetenskapen — t.ex. Ricardo — ”borgerlig”, detta i uppenbar kontrast mot vad som påstås av Therborn (1972, s. 43): ”Lite skulle vara Marx mer främmande än föreställningen om 'proletär eller borgerlig vetenskap’”. *Skälet* till att de klassiska nationalekonomerna betraktas som ”borgerliga” utsägs också klart: de är oförmögna att uppfatta den ”kapitalistiska ordningen” som ”övergående”, något som ju måste — ideologiskt — prägla hela deras vetenskap. (Samma gäller självfallet också de

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ a a s. 90.

⁴⁸ a a s. 90.

⁴⁹ Ibid.

ricardianska socialister som från *ricardiansk*, dvs. *borgerligt vetenskaplig* ståndpunkt ville företräda proletariats intressen. — Jfr däremot Therborn 1972 -s. 43.) Var och en som har läst *Kapitalet* — och inte bara [Att läsa Kapitalet](#) — vet att detta är Marx grundläggande kritik av de klassiska ekonomerna inklusive Ricardo, och något som han gång på gång återkommer till. Men *inom denna ram* förblir alltså den *klassiska nationalekonomin* vetenskaplig, till skillnad från de senare vulgärekonominas ideologiska föreställningar.

Dock, när borgarklassen har vunnit den politiska makten (i England och Frankrike år 1830) står huvudmotsättningen inte längre mellan jordägande aristokrater på den ena sidan, borgare och proletärer på den andra. Den nu härskande borgarklassen har — till skillnad från proletariatet — inte längre intresse av att *förklara* samhället för att kunna förändra det. Dess syfte är nu i stället att *försvara* det bestående och på så sätt försvara sina egna klassintressen. Dess vetenskap förvandlas nu till *ideologi* — ”vulgärekonomisk apologetik”. (Marx a a s. 13.)

För Marx fanns det alltså en motsättning mellan värdering och objektiv vetenskap endast såvida värderingen var de *härskande* klassernas värdering. Härmed är naturligtvis inte sagt att varje vetenskap som grundar sig på värderingar som riktar sig mot det bestående samhället därmed automatiskt blir objektiv, då den ställer sig på den ”kritiska klassens” sida. Detta är en *nödvändig*, inte en *tillräcklig* förutsättning. Det fordras ytterligare en sak, nämligen *en kritisk vetenskaplig metod*, kort sagt ”*dialektik*”:

”I sin rationella gestalt är den en förgärlighet och en skräck för borgerskapet och dess doktrinära talesmän; ty den innesluter i den positiva förståelsen av det bestående samtidigt också *förståelsen av dess negation, dess nödvändiga undergång*; den uppfattar varje form som blivit till *i flödet av dess rörelse*, alltså också från dess *förgängliga sida*; den låter inte imponera sig av något och är till sitt *väsen kritisk och revolutionär*.” (Marx a a s. 18. Kurs. K.S.)

Avslutning

Sammanfattningsvis kan följande konstateras. På samtliga de undersökta — och centrala — punkterna söker althusserskolan föra in tankegångar i marxismen som inte bara är *främmande* för denna, utan står i direkt *motsättning* till marxistisk uppfattning, sådan den framträder hos Marx och Engels. Mot Marx' dialektiska enhet mellan logiska och historiska begrepp ställs sålunda ett mekaniskt åtskiljande mellan logik och politik. Mot en dialektisk materialism ställs en mekanisk idealism. I stället för en marxistisk statsteori sätts en dühringsk våldsteori.

I stället för uppfattningen av dialektisk materialism och logik som vetenskaplig metod framförs en teori om ideologiska ”ingripanden”, något som kombineras med soreliansk myt-teori för ideologier. Marx' kunskapsuppfattning enligt vilken kunskapen hämtas från verkligheten ersätts med apriorism. Den materialistiska synen på förhållandet mellan vetenskap och värderingar enligt vilken den 'negativa klassens' ståndpunkt är en förutsättning för objektiv vetenskap, ersätts med en borgerlig positivistisk klyvning mellan värderingar och vetenskap, vilken, liksom varje ensidig uppfattning driven till sin spets slår över i sin egen motsats: Althussers vetenskap förvandlas till värderingar, eller, vilket är samma sak, hans värderingar upphöjs till vetenskap. — Naturligtvis har man från althusserianskt håll rätt att föra fram vilka uppfattningar som helst. Det är bara svårt att förstå varför man måste kalla dem för ”marxistiska” eller t.o.m. ”marxist-leninistiska” när de bevisligen inte har något gemensamt med vare sig marxism eller marxism-leninism.

Men även betraktad som borgerlig ideologi inrymmer althusserianismen djupt tvivelaktiga element. Genomgående för allt detta är nämligen sist och slutligen en stark och grumlig underström av irrationalism och antiintellektualism. Den visar sig såväl i Therborns inlägg som

mycket viktigare — i hela althusserteorins inre struktur. Detta är också det främsta skälet till varför jag har skrivit den här artikeln (och haft kritiska synpunkter på Althusser och Poulantzas i andra sammanhang). Socialism i allmänhet och marxism i synnerhet är oförenliga med varje slag av antiintellektualism, eftersom de är i grunden förnuftspräglade verklighetsuppfattningar. Jag anser att detta kan bevisas. Och jag anser också att det kan bevisas att teorier som direkt motsätter sig förnuftsprinciper inte kan vara marxistiska eller ens socialistiska även om de *kallar* sig för det.

Politiskt är det därför nödvändigt att dra en klar gräns. Och det är den markeringen som har varit syftet med den här artikeln.

Lästips – tidigare inlägg i denna debatt

Torbjörn Tännsjö, [Mot Althusser](#)

Göran Hemberg, [Mot en polemiserande althusserian](#)

Göran Therborn, [Louis Althusser – marxist-leninistisk filosof](#)

Andra (kritiska) artiklar om Althusser:

Norman Geras, [Louis Althusser's marxism](#)

Ernest Mandel, [Althusser tillrättavisar Marx](#)